

EMILIJA KOSTIĆ

RASKID UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU ZBOG PROMENJENIH OKOLNOSTI

U radu se najpre ukazuje na tačke razgraničenja između poništaja i raskida ugovora o doživotnom izdržavanju, kao i na osnovne karakteristike promenjenih okolnosti. Centralni deo rukopisa je posvećen uticaju promenjenih okolnosti na dejstva ugovora o doživotnom izdržavanju, odnosno tome koje sve opcije stoje kontrahentima na raspolaganju u slučaju kada se promene okolnosti nakon zaključenja ugovora o doživotnom izdržavanju, kao i pod kojim se uslovima mogu realizovati. Učinjen je pregled pojedinih razloga raskida ugovora o doživotnom izdržavanju usled delovanja promenjenih okolnosti, kako na strani primaoca, tako i davaoca izdržavanja. U zaključnom delu, ocenjena su aktuelna rešenja Zakona o nasleđivanju Republike Srbije koja su posvećena ovoj problematici, uz predloge za njihovo poboljšanje.

Ključne reči: ugovor o doživotnom izdržavanju, raskid ugovora, promenjene okolnosti, rebus sic stantibus

U V O D

Ugovor o doživotnom izdržavanju je obligacionopravni ugovor sa naslednopravnim posledicama, koji se često zaključuje u praksi. Kako je to predviđeno Zakonom o nasleđivanju Srbije (ZON), zaključenjem ovog ugovora obavezuje se primalac izdržavanja da se posle njegove smrti na davaoca izdržavanja prenese svojina tačno određenih stvari ili kakva druga prava, a davalac izdržavanja se obavezuje da ga,

Emilija Kostić, master prava, istraživač-pripravnik na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, e-mail: ekostic@jura.kg.ac.rs.

kao naknadu za to, izdržava, da se brine o njemu do kraja njegovog života i da ga posle smrti sahrani.¹ Na ovaj način, stara, bolesna i nemoćna lica obezbeđuju sebi pristojno izdržavanje i zadovoljavanje neophodnih egzistencijalnih potreba. Neretko se radi o samohranim i usamljenim ljudima, ponekad i o bračnim parovima koji nemaju dece ili čija deca nisu u stanju da ih izdržavaju, a kao davaoci izdržavanja javljaju se, uglavnom, mlađa i za rad sposobna lica, koja su, po pravilu, u srodstvu sa primaocem izdržavanja. Davalac izdržavanja obavezuje se da izdržava primaoca do kraja života, bez obzira na to koliko dugo on trajao.

Ugovor je dvostrano obavezujući i teretan, budući da obe strane stupaju u ugovorni odnos sa utvrđenim obavezama, odnosno jedna strana daje naknadu za koristi koje prima od druge. Ovome valja dodati da je reč o ugovoru trajnog karaktera, kod kojeg se izvršenje ugovornih obaveza proteže u dužem vremenskom periodu. Imajući to u vidu, u toku izvršenja samog ugovora (što može iznositi nekoliko meseci, ili, pak, i nekoliko godina, pa i decenija), mogu iskrsnuti neke okolnosti koje ugovorne strane nisu mogle predvideti u momentu zaključenja ugovora, a koje, dakako, otežavaju njegovo izvršenje. Predmet ovog rada je sagledavanje uticaja promenjenih okolnosti na dejstvo ugovora o doživotnom izdržavanju u pravu Republike Srbije. Radi se o okolnostima koje ne samo da otežavaju već i, ponekad, onemogućavaju izvršavanje ugovornih obaveza.

TAČKE RAZGRANIČENJA IZMEĐU RASKIDA I PONIŠTAJA UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Prilikom razmatranja raskida ugovora o doživotnom izdržavanju, na prvom mestu, čini se nužnim napraviti distinkciju u odnosu na poništaj ovog ugovora. Raskid i poništaj ugovora nisu isti pojmovi premda im je posledica ista – raskinut ili poništen ugovor više ne proizvodi pravna dejstva. S tim u vezi, raskid ugovora je način prestanka punovažnog ugovora usled volje oba ili samo jednog ugovornika iz uzroka zakonom predviđenih.² Drugim rečima, raskid je uvek način prestanka punovažnog ugovora koji se može dvojako ispoljiti: kao sporazumni raskid i kao jednostrani raskid.³ Sa druge strane, poništiti se može samo ugovor koji nije pravno valjan, koji ima neku „urođenu manu“.⁴ Za razliku od poništaja, gde je uzrok prestanka ugovora prisutan već u momentu njegovog nastanka, kod raskida se taj razlog javlja kasnije,

¹ Čl. 194. st. 1. Zakona o nasleđivanju – ZON, *Službeni glasnik RS*, br. 46/95, 101/03 – odluka USRS i 6/15.

² Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, Beograd, 1981, 486.

³ *Ibidem*.

⁴ Jakov Radišić, *Obligaciono pravo*, Nomos, Beograd, 2008, 170.

tj. nakon zaključenja ugovora.⁵ Shodno navedenom, moglo bi se zaključiti da se raskid dvostruko razlikuje od poništaja ugovora: 1) raskidom prestaje punovažan ugovor, dok je poništenje način prestanka ništavog ugovora; 2) uzrok za raskid ugovora ne postoji u momentu zaključenja već se javlja kasnije u toku trajanja ugovornog odnosa, dok je kod poništenja razlog ništavosti prisutan već u momentu nastanka ugovora.⁶

Ugovor o doživotnom izdržavanju može biti raskinut: sporazumno, zbog neizvršenja, zbog promjenjenih prilika, zbog poremećenih odnosa, kao i u slučaju kada davalac umre pre primaoca izdržavanja.⁷ Valja napomenuti da se na raskid ugovora o doživotnom izdržavanju primenjuju opšta pravila ugovornog prava, makar kao *lex generalis*. Sporazumni raskid je uređen opštim pravilima ugovornog prava, budući da ova mogućnost nije predviđena ZON, te proističe iz slobode ugovaranja.⁸ Nadalje, i na raskid ugovora zbog neizvršenja primenjuju se opšta pravila ugovornog prava, imajući u vidu da ZON nije predviđena ova opcija.⁹

Prilikom utvrđivanja ništavosti ugovora o doživotnom izdržavanju primenjuju se, takođe, opšta pravila ugovornog prava.¹⁰ Ništavi ugovori mogu biti relativno ništavi i apsolutno ništavi.¹¹ Pored razloga predviđenih Zakonom o obligacionim odnosima (ZOO), postoji i nekoliko razloga apsolutne i relativne ništavosti predviđenih ZON koji se odnose na ugovor o doživotnom izdržavanju.¹² Tako, apsolutno je ništav ugovor u kome je davalac izdržavanja fizičko ili pravno lice koje se u okviru svog zanimanja, odnosno delatnosti stara o primaocu izdržavanja

⁵ S. Perović, op. cit., 486.

⁶ Dejan Đurđević, *Institucije naslednog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023, 261.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Čl. 10. Zakona o obligacionim odnosima (ZOO) – *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93, *Službeni list SCG*, br. 1/03 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 18/20.

⁹ V. čl. 124–132. ZOO.

¹⁰ D. Đurđević, op. cit., 267.

¹¹ Apsolutna ništavost prema Zakonu o obligacionim odnosima može nastupiti iz sledećih razloga: ako je ugovor u suprotnosti s prinudnim propisima, javnim poretkom i dobrim običajima (čl. 103. ZOO); ako je fiktivan ili simulovan (čl. 66. ZOO); ako je zaključen od strane poslovno nesposobnog lica (čl. 56. ZOO); ako je predmet ugovora nemoguć, nedozvoljen, neodređen, odnosno neodrediv (čl. 47. ZOO); ako osnov ugovora ne postoji ili je osnov nedozvoljen (čl. 52. ZOO); kao i kada je nedozvoljen motiv bitno uticao na odluku jednog ugovornika da zaključi ugovor, a druga strana je to znala ili morala znati (čl. 53. st. 2. ZOO) Razlozi relativne ništavosti su mane volje (zabluda, prevara i pretnja), kao i zaključenje ugovora od strane ograničeno poslovno sposobnog lica bez saglasnosti njegovog zakonskog zastupnika (čl. 111. ZOO).

¹² D. Đurđević, op. cit., 267.

(medicinsko osoblje, bolnice, različite agencije i slično), ako prethodno za zaključenje ugovora nije dobijena saglasnost nadležnog organa starateljstva.¹³ Nepoštovanje forme ugovora vodi njegovoj ništavosti.¹⁴ Na kraju, odsustvo aleatornosti na strani davaoca izdržavanja razlog je relativne ništavosti.¹⁵

OPŠTE NAPOMENE O PROMENJENIM OKOLNOSTIMA

Stupajući u odgovarajući ugovorni odnos, ugovorne strane nastoje da postignu određene ciljeve. Pri tome, one očekuju da se postojeće prilike u ekonomskim i društvenim odnosima neće bitno menjati u toku izvršavanja ugovornih obaveza.¹⁶ Takva očekivanja, međutim, mogu biti izneverena i da se, posle zaključenja ugovora, okolnosti toliko promene da je ispunjenje obaveza za jednu od strana postalo otežano, tako da se više ne može ostvariti svrha ugovora.¹⁷ Ugovor je obavezujući i kada se okolnosti promene – *pacta sunt servanda*. Međutim, ne bi bilo u skladu sa načelima savesnosti i poštenja i poštenog prometa da se takav ugovor održi na snazi. On se, stoga, može raskinuti ili izmeniti. Mogućnost raskida ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti tradicionalno se naziva *clausula rebus sic stantibus* („dok stvari tako stoje“).¹⁸ U savremenom ugovornom pravu, promenjene okolnosti označavaju se terminom *hardship*.¹⁹ Klausula *rebus sic stantibus* predviđena je kao izuzetak u odnosu prema preovlađujućem načelu *pacta sunt servanda*.²⁰

Klausula *rebus sic stantibus* sada je praktično opšteprihvaćena i u našem i u uporednom pravu.²¹ Međutim, kada se analizira istorijat ovog instituta može se steći utisak da su postojala dva shvatanja u pogledu njegove primene. Po jednom shvatanju, ugovorne strane obavezne su da poštuju ugovorne odredbe i ugovor bi trebalo izvršiti onako kako je i zaključen (kako glasi), bez obzira na kasnije

¹³ Čl. 194. ZON.

¹⁴ Čl. 195. ZON.

¹⁵ Čl. 203. ZON.

¹⁶ V. više: Jelena Perović, „Promenjene okolnosti u srpskom ugovornom pravu i izvorima uniformnog ugovornog prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1, godina LX, Beograd, 2012, 185–186.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Enes Bikić, Amina Hasanović, „Promijenjene okolnosti (*clausula rebus sic stantibus*)“, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 26, Zenica, 2020, 97.

²¹ Slobodan Svorcan, „Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1987, 141.

izmenjene okolnosti.²² Takvo shvatanje izraz je strogog poštovanja principa *pacta sunt servanda*.²³ Prema drugom shvatanju, i pored principa *pacta sunt servanda* i neophodnosti poštovanja osnovnog pravila da se ugovori izvršavaju onako kako oni glase, pod određenim uslovima trebalo bi voditi računa o uticaju promenjenih okolnosti na izvršenje ugovora iz brojnih razloga.²⁴ Pre svega, sve više je ugovora sa trajnim prestacijama.²⁵

Kada je 1978. donet Zakon o obligacionim odnosima, klauzula *rebus sic stantibus* postala je jedinstveno pravilo za ugovornu, građanskopravnu i privrednopravnu oblast.²⁶ Tako, Zakonom o obligacionim odnosima je predviđeno: „Ako posle zaključenja ugovora nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne strane, ili ako se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora, a u jednom i u drugom slučaju u toj meri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi takav kakav je, strana kojoj je otežano ispunjenje obaveze, odnosno strana koja zbog promenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu ugovora može zahtevati da se ugovor raskine.“²⁷ U st. 2. čl. 133. ZOO dodat je još jedan uslov kojim je propisano da raskid ugovora ne može tražiti strana koja se poziva na promenjene okolnosti, a bila je dužna da ih, u vreme zaključenja ugovora, uzme u obzir, ili ih je mogla izbeći ili savladati.²⁸

Prema objektivnom merilu, predvidljiva je svaka promena u okolnostima koju je hipotetički razuman ugovorni dužnik mogao da predvidi u času zaključenja.²⁹ Po subjektivnom merilu, predvidljivost zavisi od ugovorne pozicije subjekta čije je postupanje na proceni.³⁰ Da bi predstavljale osnov za raskid ili izmenu ugovora, promenjene okolnosti moraju imati karakter spoljnog događaja koji je nezavisan od volje ugovornih strana i koji je izvan njihove kontrole.³¹

²² Ilija Zindović, „Promenjene okolnosti (klauzula *rebus sic stantibus*) i nove tendencije u regulisanju ovog pravila“, *Pravo – teorija i praksa*, br. 7–9, Novi Sad, 2012, 116.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, 117.

²⁵ V. više: *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, 119.

²⁷ Čl. 133. st. 1. ZOO.

²⁸ Čl. 133. st. 2. ZOO.

²⁹ Marija Karanikić Mirić, „Promenjene okolnosti i raspodela rizika u ugovornom pravu“, *Srpska politička misao*, br. 3, Vol. 69, god. 27, Beograd, 2020, 302.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ J. Perović, op. cit., 197.

U nepredvidljive i neotklonjive okolnosti spadaju izvesni prirodni događaji kao što su: poplava, suša, grad, zemljotres i sl.³² To mogu biti i upravne mere kao što su ograničenje prometa robe, promena sistema cena, promena tarifa, pa i određene ekonomske pojave kao što su izuzetno nagli i veliki skok cena.³³ One predstavljaju neuobičajen rizik sa kojim se, po pravilu, ne računa.³⁴ S druge strane, događaji u okviru lične sfere odgovornosti i rizika neće se smatrati preprekama za ostvarenje ugovora.³⁵

Strane se mogu ugovorom unapred odreći pozivanja na određene promenjene okolnosti, osim ako je to u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja.³⁶ Ovo pravilo se tumači u smislu da se ugovornice ne mogu odreći od pozivanja na promenjene okolnosti „uopšte“, već je dozvoljeno da preciziraju događaj usled čijeg nastupanja neće moći da zahtevaju raskid ili reviziju ugovora.³⁷

UTICAJ PROMENJENIH OKOLNOSTI NA IZVRŠENJE UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Ugovor o doživotnom izdržavanju tipičan je primer ugovora za koji klauzula *rebus sic stantibus* ima izuzetan značaj.³⁸ Sve druge karakteristike ovog ugovora ne mogu imati odlučujući značaj na primenu ove klauzule, osim što eventualno element aleatornosti u ugovoru može ponekad isključiti njenu primenu na jednoj od ugovornih strana (u celosti ili u određenim domenima).³⁹ Naime, ugovarači kod aleatornih ugovora u momentu njihovog zaključenja prihvataju neizvesnost oko međusobnog odnosa njihovih ukupnih davanja i takvu volju formiraju na osnovu određenih (njima poznatih) okolnosti, i okolnosti čije se nastupanje može očekivati po uobičajenom toku stvari.⁴⁰ Zato se nikako ne može smatrati da su ugovarači

³² J. Radišić, op. cit, 162.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Dionysios Flambouras, „The Doctrines of Impossibility of Performance and *Clausula Rebus SIC Stantibus* in the 1980 Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law – A Comparative Analysis“, *Pace International Law Review*, Vol. 13, Rev. 261, 2001, 267–268.

³⁶ Čl. 136. ZOO.

³⁷ D. Đurđević, op. cit., 265–266.

³⁸ S. Svorcan, *Komentar zakona o nasleđivanju Srbije sa sudskom praksom*, Pravni fakultet Kragujevac, Kragujevac, 2004, 467.

³⁹ S. Svorcan (2004), op. cit., 467.

⁴⁰ *Ibidem*.

prihvatili da obaveze ispunjavaju onako kako su one ugovorom predviđene i u slučaju kada dođe do potpuno neočekivanog toka događaja i nastupanja okolnosti koje nisu mogle očekivati, i da su ovo uključile u rizik.⁴¹ S tim u vezi, važno je istaći da element aleatornosti nema jednako dejstvo u odnosu na oba ugovornika, stoga je potrebno uvek razmotriti šta se od promena kod svakog kontrahenta može smatrati promenjenim okolnostima, a šta izvire iz njegovog aleatornog karaktera.⁴²

Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju iz ovog razloga uređen je specijalnom normom (čl. 202. Zakona o nasleđivanju).⁴³ Međutim, treba imati u vidu da je raskid ugovora usled promenjenih okolnosti u Zakonu o obligacionim odnosima (čl. 133–136) regulisan na mnogo složeniji i potpuniji način, a njegova pravila mogu se supsidijarno primenjivati pored pravila predviđenih ZON.⁴⁴

Sud može na zahtev davaoca ili primaoca izdržavanja njihove ugovorne odnose iznova da uredi ili da raskine ugovor, ako se nakon njegovog zaključenja okolnosti toliko promene da ispunjenje ugovora postane znatno otežano (*rebus sic stantibus*), a može i pravo primaoca izdržavanja da preinači u doživotnu rentu ako se obe ugovorne strane sa tim saglase.⁴⁵

Pažljivom analizom specijalne norme Zakona o nasleđivanju (čl. 202), može se zaključiti da je za primenu ovog instituta potrebno da se kumulativno ostvare dva uslova i to: 1) da se okolnosti promene, ali posle zaključenja ugovora i 2) da ispunjenje ugovornih obaveza bude znatno otežano.⁴⁶ Drugi uslov određuje obim u kome je potrebno da nastupi promena okolnosti, formulišući ga kroz posledicu koja bi trebalo da se sastoji u tome da „ispunjenje ugovora postane znatno otežano“.⁴⁷ U Zakonu o nasleđivanju se bliže ne definiše koje su to okolnosti koje „znatno otežavaju“ ispunjenje ugovornih obaveza.⁴⁸ U tom smislu, valjalo bi prvo odrediti parametre na osnovu kojih bi se moglo utvrditi da je ispunjenje obaveze otežano uopšte.⁴⁹

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ D. Đurđević, op. cit., 265.

⁴⁴ Miloš Stanković, „*Alea iacta est* – aleatornost ugovora o doživotnom izdržavanju kao ograničenje mogućnosti njegovog raskida zbog promenjenih okolnosti“, *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU (pravni, ekonomski, politički i sociološki aspekti)*, Beograd, 2012, 74.

⁴⁵ Čl. 202. st. 1. i 2. ZON.

⁴⁶ M. Stanković, op. cit., 72.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

To bi se moglo učiniti sublimiranjem doktrinarnih stavova i analizom sudske prakse u pogledu definisanja posledice oličene u znatno otežanom ispunjenju ugovora, ali i promenama u okolnostima koje se smatraju pravno relevantnim, a koje ovoj posledici vode.⁵⁰

Uzevši u obzir uslove predviđene specijalnom normom Zakona o nasleđivanju, da bi se po ovom osnovu mogao raskinuti ugovor o doživotnom izdržavanju, valjalo bi osvrnuti se na čl. 133. st. 2. ZOO kojim je predviđeno da se raskid ugovora ne može zahtevati ako je strana koja se poziva na promenjene okolnosti bila dužna da u vreme zaključenja ugovora uzme u obzir te okolnosti ili ih je mogla izbeći ili savladati.⁵¹ Ovaj uslov je, međutim, zakonodavac propustio da obuhvati specijalnom normom ZON. Povodom navedenog pitanja mogu se uočiti različiti stavovi u pravnoj teoriji. Tako, autor Đurđević zastupa stanovište da uticaj na sudbinu ugovora o doživotnom izdržavanju imaju i one okolnosti koje su se mogle predvideti, kao i okolnosti koje je ugovorna strana mogla izbeći ili savladati.⁵² Sa druge strane, autor Antić smatra da sud prilikom odlučivanja o raskidu ovog kontrakta zbog promenjenih okolnosti uzima u obzir i nepredvidivost događaja u momentu zaključenja ugovora.⁵³ Istini za volju, specijalna norma ZON ostavlja prostor za ovakvo raznorodno tumačenje budući da promenjenim okolnostima pristupa na krajnje uopšten način. Očigledno da je namera zakonodavca bila da na neki način olakša raskid ugovora o doživotnom izdržavanju zbog promenjenih okolnosti. No, nezavisno od toga što ZON ovaj uslov ne pominje, ne bi trebalo izgubiti iz vida da je u pitanju dvostrano obavezan, teretni ugovor, a odredbe ZOO kojima se regulišu promenjene okolnosti treba primeniti na sve takve ugovore, gde njihova primena nije izričito isključena, kako to, čini se, pojedini autori pravilno zaključuju.⁵⁴ Takođe, odredbe ZON o promenjenim okolnostima, kako smo već istakli, nepotpune su, pa se moraju iznaći načini za njihovu dopunu.⁵⁵ Sem toga, ovaj uslov niti je mogao, niti je smeo biti izostavljen.⁵⁶ Ugovarači u svim kontraktima, uključujući i ugovor o doživotnom izdržavanju, dužni su da svestrano i objektivno procene svoj ukupan položaj, u domenima koliko je to od značaja za konkretan ugovor, kao i da u razumnim okvirima predvide razvoj događaja u budućnosti, pa da prema tome odmere

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Čl. 133. st. 2. ZOO.

⁵² D. Đurđević, op. cit., 265.

⁵³ Oliver Antić, *Nasledno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, 362.

⁵⁴ S. Svorcan (1987), op. cit., 150.

⁵⁵ *Ibidem*, 151.

⁵⁶ *Ibidem*, 154.

svoje mogućnosti za preduzimanje obaveza.⁵⁷ Olako stupanje u ugovorni odnos uvek stvara potencijalne mogućnosti da se drugom ugovaraču pričinu šteta neispunjenjem obaveze, pa je ovakvo postupanje suprotno načelu savesnosti i poštenja.⁵⁸ Ovo načelo nalaže ugovaračima da preduzmu sve mere, u okviru objektivnih mogućnosti, da bi obezbedili uredno ispunjenje ugovornih obaveza, a to podrazumeva da su dužni da izbegnu ili otklone posledice promenjenih okolnosti.⁵⁹ Kada je reč o tome šta su kontrahtenti mogli, ili bili dužni da predvide, ne smeju se izgubiti iz vida karakteristike obligacionih odnosa koji nastaju iz ovog ugovora, jer je reč o obligacionom odnosu koji, po pravilu, traje duži vremenski period.⁶⁰

Prilikom odlučivanja sud će, pre svega, voditi računa o izvanrednom karakteru događaja, odnosno o tome da se događaji nisu mogli predvideti u vreme zaključenja ugovora, zatim o tome da li je ispunjenje preterano otežano za stranku, odnosno da li bi joj ispunjenje nanelo prevelik gubitak i, konačno, neće uzeti u obzir promenjene okolnosti koje su nastale posle isteka roka za ispunjenje obaveze.⁶¹ Pored ovih, sud će uzeti u obzir i sve druge činjenice od značaja za formiranje odluke u konkretnom slučaju.⁶²

Pojavu svih okolnosti nakon zaključenja ugovora sud ne tretira na isti način, pošto smatra da su ih i sami ugovarači morali da budu svesni. U Zakonu o nasleđivanju, međutim, nisu čak ni *exempli causa* pomenute okolnosti koje bi se mogle dogoditi u budućnosti te dovesti do primene čl. 202. ZON, pa je ta obaveza prepuštena slobodnoj proceni suda.

Nije suviše osvrnuti se na st. 1. čl. 202. ZON kojim je predviđeno da sud, na zahtev jedne ili druge ugovornice, može ugovor iznova urediti ili raskinuti pod uslovom da su se okolnosti toliko promenile nakon zaključenja ugovora da je njegovo ispunjenje postalo znatno otežano.⁶³ Iz odredbe pomenutog člana nameće se zaključak da je sud ovlašćen da ugovor iznova uredi onako kako smatra da treba, bez obzira na to da li na takve izmene pristaju obe ugovorne strane.⁶⁴ Imajući u vidu da ugovor nastaje saglasnošću volja stranaka, nameće se pitanje koliko je

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ V. više: *Ibidem.*

⁶¹ O. Antić, op. cit., 362.

⁶² *Ibidem.*

⁶³ Čl. 202. st. 1. ZON.

⁶⁴ S. Svorcan, „Raskid i poništaj ugovora o doživotnom izdržavanju po Zakonu o nasleđivanju Srbije iz 1995“, *Ugovor o doživotnom izdržavanju: zbornik radova*, Niš, 1997, 88.

ovakav stav održiv.⁶⁵ Izmene koje se čine u ugovoru zbog promenjenih okolnosti uvek su vrlo značajne.⁶⁶ Dovoljno je samo napomenuti da se traži da je nastupilo takvo otežanje u ispunjenju obaveza da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovarača, a to znači da u njemu treba vršiti ozbiljne izmene. Posle ovakvih izmena, u biti, imamo nov ugovor, stoga je teško prihvatiti da ovaj ugovor može da bude delo suda ako ugovarači nisu sa njim saglasni.⁶⁷

Sa druge strane, ukoliko se ugovornici saglase, sud može pravo primaoca izdržavanja preinačiti u doživotnu rentu.⁶⁸ Time davalac i primalac izdržavanja postojeću obavezu zamenjuju novom. Drugim rečima, radi se o prenovu (novaciji).⁶⁹ Preinačenje u doživotnu rentu može da se izvrši uz dogovor stranaka, dok sud, u tom slučaju, ima ulogu posrednika u uobličavanju postignutog dogovora, što je prihvatljivo rešenje u odnosu na gorepomenuti st. 1. čl. 202. ZON.⁷⁰ Ugovorom o doživotnoj renti se jedna ugovorna strana obavezuje da prenese na drugu ugovornu stranu neku stvar ili neko imovinsko pravo, a ova preuzima obavezu da, na ime nadoknade za to, isplaćuje njemu ili nekom trećem licu, u određenim vremenskim intervalima, do kraja života, određeni iznos novca ili određenu količinu koje druge zamenljive stvari.⁷¹ Na ovaj način, primalac rente, međutim, biće lišen potrebne pažnje i nege, na šta je imao pravo po ugovoru o doživotnom izdržavanju.⁷² Doživotna renta kod noviranog ugovora o doživotnom izdržavanju je aleatorna, kao i ugovor, jer je nastupanje smrti primaoca izdržavanja neizvesno, te je neizvesna i činjenica koliko će renti biti isplaćeno.⁷³

PROMENJENE OKOLNOSTI NA STRANI DAVAOCA IZDRŽAVANJA

Autori građanskopravnog usmerenja najčešće u promenjene okolnosti na strani davaoca izdržavanja svrstavaju kako one koje se odnose neposredno na njega (promene zdravstvenog stanja, ličnog statusa i ekonomskog položaja), tako

⁶⁵ S. Svorcan (2004), op. cit., 475.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Čl. 202. st. 2. ZON.

⁶⁹ Čl. 348. st. 1. ZOO.

⁷⁰ V. S. Svorcan (1997), op. cit., 88.

⁷¹ Nataša Stojanović, *Nasledno pravo*, Niš, 2022.

⁷² S. Svorcan (1987), op. cit., 103.

⁷³ Anđelka Račić, „Ugovor o doživotnom izdržavanju i ugovor o ustupanju i raspodeli za života – instituti naslednog prava“, *Megatrend revija*, No. 4, Vol. 18, Beograd, 2021, 196.

i one koje se odnose na članove njegove uže porodice (promene zdravstvenog stanja i potreba za izdržavanjem).⁷⁴

U slučaju da se zdravstveno stanje davaoca ozbiljno pogorša trajno ili trajnije, razumljivo je da će ove okolnosti imati odlučujući uticaj na izvršavanje obaveza koje je preuzeo u trenutku zaključenja ugovora.⁷⁵ Kraće prolazno pogoršanje zdravlja davaoca neće, po pravilu, značajno negativno uticati na ostvarenje cilja ugovora.⁷⁶ Obaveza izdržavanja naročito obuhvata pružanje brige, pažnje, nege, staranje o zdravstvenom stanju primaoca, pa je razumljivo da svoje ugovorne obaveze nije u stanju da izvršava bolesno lice kome je takođe potrebna zdravstvena nega ili koje po zakonu mora da se stara o članovima svoje porodice i izdržava ih.⁷⁷ Sasvim je ispravno da se pri takvom stanju stvari obe strane mogu pozivati na promenjene okolnosti koje onemogućavaju izvršavanje preuzetih obaveza.⁷⁸ Povodom ove situacije, valja se osvrnuti na stav autora Svorcana, koji navodi da pomenuta situacija ne mora nužno da dovede od raskida ugovora.⁷⁹ Tako, po mišljenju ovog autora, ukoliko primalac zatraži raskid ugovora zbog ove situacije, a davalac predloži da njegove obaveze izdržavanja preuzme njegov bračni drug i njegovi potomci koji bi bili pozvani na nasleđe, pod uslovom da na to pristanu, tada bi trebalo u svemu postupiti po odredbama čl. 204. i 205. ZON.⁸⁰ Ovo nije predviđeno po ZON, ali se primenom analogije dolazi do ovakvog zaključka.⁸¹ Ipak, smatramo da se ovakav stav ne može usvojiti sa sigurnošću, jer je ugovor o doživotnom izdržavanju ugovor *intuitu personae*, pa shodno tome ugovorne obaveze može da izvršava samo davalac lično.⁸²

Može doći i do promena koje su vezane za ekonomski položaj davaoca.⁸³ Pri proceni ovih promena treba postupati vrlo oprezno.⁸⁴ Kod ovog ugovora značajno je samo opšte pogoršanje ekonomskog položaja davaoca, i to u tolikoj meri da mu je znatno otežano ispunjenje ugovornih obaveza prema primaocu, te da novonastala

⁷⁴ M. Stanković, op. cit., 76–77.

⁷⁵ S. Svorcan (2004), op. cit., 472.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ M. Stanković, op. cit., 77.

⁷⁸ S. Svorcan (2004), op. cit., 472.

⁷⁹ *Ibidem*, 472.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² V. M. Stanković, op. cit., 77.

⁸³ S. Svorcan (2004), op. cit., 473.

⁸⁴ *Ibidem*.

situacija ne odgovara očekivanjima ugovarača, i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično i dalje održavati na snazi ugovor kakav je prvobitno bio dat.⁸⁵ Davalac se može pozivati na promenjene okolnosti zbog opšteg pogoršanja ekonomskog položaja ako nastanu događaji poput rata, prirodnih nepogoda i slično.⁸⁶

Promene u vezi sa stanjem u užoj porodici davaoca koje bi se mogle podvesti pod izmenjene okolnosti, odnose se na iznenadno teže pogoršanje zdravstvenog stanja, potrebu lečenja (usled čega je nužno povećano emotivno, vremensko i finansijsko angažovanje davaoca) ili smrt nekog člana njegove porodice.⁸⁷ Slično bi se moglo reći i ako se ostvare uslovi za zakonsko izdržavanje nekog člana porodice od strane davaoca, pošto je obaveza zakonskog izdržavanja uvek i moralno i zakonski prioritarna u odnosu na obavezu koja proističe iz ugovora o doživotnom izdržavanju.⁸⁸ Promena okolnosti u kontekstu obaveze zakonskog izdržavanja dovodi nas do zaključka da se eventualno razvod braka može svrstati među pravno relevantne okolnosti koje predstavljaju osnov za raskid ili izmenu ugovora zbog promenjenih okolnosti.⁸⁹

PROMENJENE OKOLNOSTI NA STRANI PRIMAoca IZDRŽAVANJA

Obično se smatra da raskid ili izmenu ugovora zbog promenjenih okolnosti može tražiti samo davalac izdržavanja, jer samo njemu može biti otežano ispunjenje ugovornih obaveza.⁹⁰ Suprotno stanovište ne samo da je prihvaćeno u ZON i ZOO, već postoji i u sudskoj praksi.⁹¹ Načelno, za ovaj ugovorni odnos od značaja su dve vrste promena na strani primaoca izdržavanja: promene u njegovom zdravstvenom stanju i promene u stvarima i pravima koje su obuhvaćene ugovorom.⁹²

Oba ugovarača u momentu zaključenja ugovora svesna su mogućnosti pogoršanja zdravstvenog stanja primaoca u svakom momentu nakon zaključenja ugovora i to kako mogućnosti da neznatno oboli, tako i mogućnosti da postane čak i nepokretan, da oboli od zarazne bolesti i slično.⁹³ Štaviše, pogoršanje njegovog

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ S. Svorcan (1987), op. cit., 164.

⁸⁷ M. Stanković, op. cit., 78.

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ M. Stanković, op. cit., 78.

⁹⁰ *Ibidem*, 80.

⁹¹ *Ibidem.*

⁹² S. Svorcan (2004), op. cit., 474.

⁹³ S. Svorcan (1987), op. cit., 167.

zdravstvenog stanja u budućnosti očekuju kao skoro izvesno.⁹⁴ Sve je ovo obuhvaćeno voljom ugovarača i oni zaključuju ugovor uz pristanak da ga održavaju na snazi i u slučaju bilo kakvog pogoršanja zdravlja primaoca.⁹⁵ Ove karakteristike volja ugovarača čine osnovni elemenat aleatornosti ovog ugovora.⁹⁶ Stoga, svako moguće pogoršanje primaočevog zdravlja ne bi trebalo da bude od značaja za raskid ugovora usled promenjenih okolnosti.⁹⁷

Premda je ređi slučaj, ali promene manjeg ili većeg obima mogu nastati i na stvarima i pravima koje su predmet ugovora o doživotnom izdržavanju.⁹⁸ Tako, primera radi, primalac može delimično da izgubi pravo koje je imao u momentu zaključenja ugovora.⁹⁹ Ove i slične promene bitno otežavaju primaocu ispunjenje ugovorne obaveze iz ugovora o doživotnom izdržavanju, a nastupile su mimo volje i očekivanja kontrahenata, stoga se mogu svrstati u kategoriju promenjenih okolnosti.¹⁰⁰

Pored ovih razloga, u sudskoj praksi se nailazi i na primere raskida ugovora o doživotnom izdržavanju i u situaciji kada je primalac izdržavanja faktički onemogućavao davaoca da ispunjava svoju obavezu tako što je menjao mesto svog prebivališta i uspostavljao zajednicu života sa licima sa kojima do tada nije živio, a koja su onda preuzimala obavezu njegovog daljeg izdržavanja.¹⁰¹ Smatramo da je ovakvo postupanje sudova neprihvatljivo, jer zapravo vodi raskidu ugovora zbog neizvršenja od strane primaoca izdržavanja.¹⁰² Ima i primera raskida ugovora usled toga što je primalac izdržavanja otišao na izdržavanje dugogodišnje kazne zatvora.¹⁰³ Međutim, može se dogoditi i obrnuta situacija.¹⁰⁴ Zanimljivim se čini pomenuti da se u sudskoj praksi Hrvatske nailazi na primer raskida ovog ugovora zbog

⁹⁴ *Ibidem.*

⁹⁵ *Ibidem.*

⁹⁶ *Ibidem.*

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ S. Svorcan (2004), op. cit., 474.

⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁰ S. Svorcan (1987), op. cit., 169.

¹⁰¹ M. Stanković, op. cit., 80.

¹⁰² Više, *Ibidem*, 80–81.

¹⁰³ Presuda Okružnog suda u Kraljevu, Gž. 143/90, nav. prema: Ilija Babić, *Komentar Zakona o nasleđivanju sa odabranom sudskom praksom i priložima*, Službeni glasnik, 2019, 609.

¹⁰⁴ Primera radi, davalac izdržavanja može biti osuđen na dugogodišnju kaznu zatvora, usled čega on svoje ugovorne obaveze prema primaocu više nije u mogućnosti da izvršava na predviđeni način.

promenjenih okolnosti usled toga što je primalac izdržavanja naknadno zaključio brak, pa je, tom prilikom, svu brigu o njemu preuzela supruga.¹⁰⁵

Ovi, ali i mnogi drugi događaji, kako na strani primaoca, tako i na strani davaoca izdržavanja, koji mogu imati status nepredviđenih i neplaniranih okolnosti, predstavljaju argumente pogođenoj strani da zahteva raskid, izmenu ili preinačenje u doživotnu rentu ugovora o doživotnom izdržavanju, jer cilj koji su obe strane želele da ostvare zaključenjem ugovora više nije moguće ostvariti. Lista mogućih razloga i konkretnih primera koji bi se u ovom kontekstu mogli podvesti pod promenjene okolnosti čini se neiscrpnom.

ZAKLJUČAK

Kod ugovora o doživotnom izdržavanju nikada se unapred ne može sa sigurnošću odrediti rok u kome će davalac morati da izvršava svoje obaveze, jer je skopčan sa dužinom životnog veka primaoca, ali i davaoca. Vreme izvršavanja obaveza može iznositi godinu dana, ali i dvadeset i više godina. Davalac izdržavanja toga unapred mora biti svestan. Zato u ovaj posao ne treba ulaziti brzopleto i nepromišljeno.

Sa druge strane, okolnosti pod kojima se ugovor izvršava sklone su promenama. Neke od tih okolnosti su predvidljive, i njih ugovarači moraju imati u vidu prilikom zaključenja ugovora. Ali, mnogi događaji iskrsavaju takoreći iznenada i svojim delovanjem ugrožavaju izvršavanje ugovornih obaveza. To su događaji koji su nastali van volje ugovornih strana i na čiji nastanak i delovanje one ni na koji način nisu mogle da utiču. Takve nepredvidljive okolnosti mogu da dovedu do toga da dužnik više nije u stanju svoje obaveze da izvršava onako kako je to ugovorom predviđeno. Sud će postojanje promenjenih okolnosti uvažiti pod uslovom da su nastale posle zaključenja ugovora, kao i ukoliko je ispunjenje ugovornih obaveza postalo znatno otežano. U tom slučaju postoje tri mogućnosti – ugovor će biti reviziran, raskinut ili preinačen u doživotnu rentu.

Odredbe Zakona o nasleđivanju koje se primenjuju na ovo pitanje se načelno mogu okarakterisati kao kratke i nepotpune. Najpre, ono što bi se moglo oceniti kao nedostatak postojećeg zakonskog rešenja, jeste to što ne sadrži opis primera izvanrednih događaja zbog kojih se može tražiti izmena ili raskid ugovora, te bi u tom pravcu trebalo dopuniti ovu zakonsku odredbu, a sve to kako bi se sprečile

¹⁰⁵ Odluka Vrhovnog suda Hrvatske, Gž. 4034/78 od 21. 6. 1979, nav. prema: N. Stojanović, „Ugovor o doživotnom izdržavanju – izbor sudske prakse“, *Ugovor o doživotnom izdržavanju: zbornik radova*, Niš, 1997, 131.

eventualne zloupotrebe instituta raskida ili izmene ugovora usled promenjenih okolnosti. Član 202. st. 1. ZON daje mogućnost sudu da ugovor o doživotnom izdržavanju iznova uredi, ali iz same odredbe se može zaključiti da sud može iznova urediti odnose između ugovarača kako nađe za shodno, čak i bez postojanja njihove saglasnosti, što se ne može smatrati prihvatljivim rešenjem. U tom pogledu, ovu odredbu je trebalo formulisati u smislu da sud može iznova urediti odnose između ugovarača samo u slučaju kada se oni sa tim saglase. S tim u vezi, čl. 202. st. 2. ZON bi se mogao oceniti kao sasvim prihvatljiv, budući da je njime predviđeno da se pravo primaoca izdržavanja može preinačiti u doživotnu rentu samo ako se sa tim saglase ugovarači.

Na koncu, uzevši u obzir predloge koje bi *de lege ferenda* trebalo razmotriti u pogledu uređenja ovog pitanja, čini se da bi i pored postojanja promenjenih okolnosti, strane trebalo da pronađu odgovarajuće rešenje i tako stvore uslove da se ranije uspostavljeni ugovorni odnos, ipak, nastavi. Raskidom ugovora, osim kada je to nužno, obe strane bile bi na gubitku, naročito ako njihovi lični odnosi u prethodnom periodu nisu bili ni na koji način poremećeni. Ipak, u slučaju raskida, gubitak na strani davaoca izdržavanja bi bio posebno izražen, budući da u praksi teško ostvaruje realnu naknadu štete, što je skopčano sa teškoćama u novčanoj valorizaciji onih obaveza koje nisu strogo materijalne prirode.

EMILIJA KOSTIĆ, LL.M.
Research Trainee, Faculty of Law
University of Kragujevac

TERMINATION OF LIFE CARE CONTRACT DUE TO CHANGED CIRCUMSTANCES

Summary

In this paper, the author firstly identifies the points of demarcation between the cancellation and the termination of life care contract, as well as the basic characteristics of the changed circumstances. The central part of this manuscript is dedicated to the influence of changed circumstances on the effects of the life care contract, that is, to all the available options to the contracting parties in case of changed circumstances after the conclusion of life care contract, as well as the conditions under which the abovementioned options can be implemented. The author provides an overview at certain reasons for the termination of life care contract due to changed circumstances both on the part of the care recipient and the caregiver. In the final part of the paper, the author evaluates the current solutions of Inheritance Law of the Republic of Serbia that are dedicated to this issue, along with suggestions for their improvement.

Key words: life care contract, termination of contract, changed circumstances, *rebus sic stantibus*

Literatura

- Antić O., *Nasledno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.
- Babić I., *Komentar Zakona o nasleđivanju sa odabranom sudskom praksom i priložima*, Službeni glasnik, 2019.
- Bikić E., Hasanović A., „Promijenjene okolnosti (*clausula rebus sic stantibus*)“, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 26, Zenica, 2020.
- Đurđević D., *Institucije naslednog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Flambouras D., „The Doctrines of Impossibility of Performance and Clausula Rebus SIC Stantibus in the 1980 Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law – A Comparative Analysis“, *Pace International Law Review*, Vol. 13, Rev. 261, 2001.
- Karanikić Mirić M., „Promenjene okolnosti i raspodela rizika u ugovornom pravu“, *Srpska politička misao*, br. 3, Vol. 69, god. 27, Beograd, 2020.
- Perović S., *Obligaciono pravo*, Beograd, 1981.
- Perović J., „Promenjene okolnosti u srpskom ugovornom pravu i izvorima uniformnog ugovornog prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1, godina LX, Beograd, 2012.
- Račić A., „Ugovor o doživotnom izdržavanju i ugovor o ustupanju i raspodeli za života – instituti naslednog prava“, *Megatrend revija*, No. 4, Vol. 18, Beograd, 2021.
- Radišić J., *Obligaciono pravo*, Nomos, Beograd, 2008.
- Svorčan S., *Komentar zakona o nasleđivanju Srbije sa sudskom praksom*, Pravni fakultet Kragujevac, Kragujevac, 2004.
- Svorčan S., „Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1987.
- Svorčan S., „Raskid i poništaj ugovora o doživotnom izdržavanju po Zakonu o nasleđivanju Srbije iz 1995“, *Ugovor o doživotnom izdržavanju: zbornik radova*, Niš, 1997.
- Stanković M., „*Alea iacta est* – aleatornost ugovora o doživotnom izdržavanju kao ograničenje mogućnosti njegovog raskida zbog promenjenih okolnosti“, *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU (pravni, ekonomski, politički i sociološki aspekti)*, Beograd, 2012.
- Stojanović N., *Nasledno pravo*, Niš, 2022.
- Stojanović N., „Ugovor o doživotnom izdržavanju – izbor sudske prakse“, *Ugovor o doživotnom izdržavanju: zbornik radova*, Niš, 1997.
- Zindović I., „Promenjene okolnosti (*klauzula rebus sic stantibus*) i nove tendencije u regulisanju ovog pravila“, *PRAVO – teorija i praksa*, br. 7–9, Novi Sad, 2012.

STRUČNI RAD